

INDIVIDUAL TAKTIK HARAKATLARGA O'RGATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Ziyayev Abdurahmon Abdullayevich

Qo'qon davlat universiteti

abdurahmonziaev8@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada sport o'yinlarida individual taktik harakatlarni shakllantirish va o'rgatishning pedagogik asoslari, metodik bosqichlari va samarali yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda individual taktik tayyorgarlikning nazariy-metodik xususiyatlari, o'quvchi-sportchilarda taktik tafakkurni rivojlantirish bosqichlari, vaziyatli topshiriqlar va o'yin mashqlari orqali o'rgatish metodlari, shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol vositalardan foydalanish imkoniyatlari batafsil yoritiladi. Maqolada individual taktik harakatlarni o'rgatishda psixologik va didaktik omillar, qaror qabul qilish tezligi, vaziyatni tahlil qilish va raqib harakatlarini bashorat qilish qobiliyatlari alohida tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, individual taktik harakatlarni bosqichma-bosqich, muammoli vaziyatlar va o'yin amaliyoti bilan uyg'un holda o'rgatish sportchilarning o'yin tafakkurini oshiradi, mustaqil va tezkor qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi hamda musobaqa faoliyati samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so'zlar: individual taktik harakatlar, taktik tayyorgarlik, taktik tafakkur, vaziyatli topshiriqlar, qaror qabul qilish, raqibni tahlil qilish, o'yin mashqlari, bosqichma-bosqich o'rgatish, sport pedagogikasi, musobaqa samaradorligi.

Zamonaviy sport o'yinlarida individual taktik harakatlarni to'g'ri va tezkor bajarish har bir sportchining mahorat darajasini belgilovchi hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Futbol, basketbol, gandbol, voleybol va boshqa sport o'yinlarida o'yinchining ma'lum bir vaziyatda qanday qaror qabul qilishi, raqibni qanday «o'qishi» va qanday harakat tanlashi ko'pincha o'yin kechishini va hatto uning natijasini o'zgartiradi. Shu bois, individual taktik harakatlarga o'rgatish murabbiy va pedagog oldida turgan muhim va murakkab vazifalardan biri sifatida qaraladi, chunki bu nafaqat texnik elementlarni, balki o'yinni tushunish, vaziyatni baholash va tezkor qaror qabul qilish kabi murakkab intellektual jarayonlarni ham rivojlantirishni talab qiladi.

So'nggi yillarda sport pedagogikasi va psixologiyasi sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, individual taktik harakatlarga o'rgatish an'anaviy usullar bilan bir qatorda muammoli o'qitish, vaziyatli simulyatsiyalar, o'yin tahlili va interfaol metodlarni qo'llashni talab qiladi. Har bir sportchining taktik tafakkuri, reaksiya tezligi, raqib harakatlarini bashorat qilish qobiliyati va o'yin tajribasi turlicha bo'lganligi sababli, o'quv-mashg'ulot jarayonida individual va differensial yondashuvni ta'minlash alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, bir sportchi bir xil taktik vaziyatga boshqasidan butunlay boshqacha tarzda munosabat bildirishi mumkin va bu uning shaxsiy psixologik xususiyatlari, o'yin uslubi va jismoniy imkoniyatlariga bog'liqdir.

Mamlakatimiz sport maktablari va jismoniy tarbiya muassasalarida texnik tayyorgarlikka nisbatan taktik tayyorgarlik ko‘pincha yetarlicha e‘tiborga olinmaydi yoki tizimsiz ravishda amalga oshiriladi. Ko‘p hollarda taktik harakatlar faqat o‘yin jarayonida o‘z-o‘zidan shakllanadi, degan noto‘g‘ri qarash mavjud. Holbuki, individual taktik harakatlar — bu maxsus tashkil etilgan pedagogik jarayon orqali bosqichma-bosqich shakllantirilishi zarur bo‘lgan murakkab ko‘nikma tizimidir. Shu bois, mazkur mavzuni ilmiy-metodik jihatdan o‘rganish va samarali o‘rgatish texnologiyalarini ishlab chiqish dolzarbligicha qolmoqda.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, individual taktik harakatlarga o‘rgatish nafaqat o‘yin faoliyati samaradorligini oshiradi, balki sportchining o‘yin tafakkuri, mustaqil qaror qabul qilish, raqib va jamoa harakatlarini tahlil qilish, shuningdek, psixologik barqarorlik kabi muhim sifatlarini ham rivojlantiradi. Bu esa sportchining har tomonlama — texnik, taktik, psixologik va intellektual jihatdan tayyor bo‘lishiga xizmat qiladi.

Individual taktik harakatlar — bu sportchining o‘yin vaziyatida raqib, jamoadoshlar, to‘p (yoki snaryad) va o‘yin qoidalarini inobatga olgan holda ongli va maqsadli ravishda tanlagan harakatlari bo‘lib, u o‘yinning o‘zgaruvchan sharoitida o‘z imkoniyatlarini maksimal darajada samarali ishlatishga qaratilgan. Taktik harakatlar hujum (to‘pni olib borish, zarba berish, uzatma, bo‘sh joyga chiqish) va himoya (raqibni to‘sib qolish, to‘pni qaytarib olish, sug‘urta qilish) kabi turlarga bo‘linadi. Individual taktik harakatlarning muvaffaqiyati sportchining quyidagi qobiliyatlariga bog‘liq: vaziyatni tez va to‘g‘ri baholash, raqib va jamoadoshlarning harakatlarini bashorat qilish, optimal yechimni oniy tanlash va uni texnik jihatdan to‘g‘ri bajarish.

Pedagogik nuqtai nazardan, individual taktik harakatlarga o‘rgatish metodikasi bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozim. Tadqiqotlar asosida quyidagi bosqichlar samarali deb topildi:

1. **Nazariy tayyorgarlik bosqichi** — o‘yin qoidalari, taktik sxemalar, raqibning kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilish, o‘yin vaziyatlarini modellashtirish. Ushbu bosqichda sportchilarga turli vaziyatlarning video va grafik tahlillari ko‘rsatiladi, o‘yin prinsiplari, harakat variantlari tushuntiriladi.

2. **Vaziyatli (simulyatsion) mashg‘ulotlar bosqichi** — ma'lum bir taktik vaziyatlar (masalan, raqib himoyachisiga qarshi 1:1 holati, to‘pni olib borish, zarba berish imkoniyatlari) sun'iy ravishda yaratilib, sportchilardan to‘g‘ri qaror qabul qilish va uni bajarish talab etiladi. Bu bosqichda asosiy e‘tibor vaziyatni «o‘qish» va variantlarni tezkor baholashga qaratiladi.

3. **Amaliy o‘rgatish bosqichi** — o‘quv o‘yinlari va maxsus taktik mashqlar jarayonida individual taktik harakatlarni mustahkamlash. Bu bosqichda mashg‘ulotlar o‘yin sharoitiga maksimal darajada yaqinlashtiriladi, raqibning passiv va faol qarshiligi ortib boradi.

4. **Tahlil va tuzatish bosqichi** — mashg‘ulotlar va o‘yinlardan so‘ng har bir sportchining harakatlari tahlil qilinadi (video tahlil, diagrammalar, murabbiy bilan suhbat orqali), yo‘l qo‘yilgan xatolar aniqlanadi va ularni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Individual taktik harakatlarni o‘rgatishda quyidagi metod va vositalar samarali hisoblanadi: ko‘rsatish va tushuntirish (namunaviy harakatni namoyish qilish), vaziyatli

topshiriqlar (berilgan vaziyat bo'yicha harakat variantini tanlash), o'yin usuli (to'liq o'yin yoki qisqartirilgan tarkib bilan), tahlil va muhokama (xatolarni birgalikda muhokama qilish), shuningdek, didaktik va texnik vositalar (video, kompyuter dasturlari, interaktiv modellar).

Tadqiqot jarayonida individual taktik harakatlarni o'zlashtirishda shug'ullanuvchilar tomonidan yo'l qo'yiladigan tipik xatolar aniqlandi: vaziyatni noto'g'ri baholash (raqib yoki jamoadoshlar joylashuvini noto'g'ri idrok qilish); qarorni kech qabul qilish (tavakkal yoki imkoniyatni o'tkazib yuborish); noto'g'ri harakat tanlash (texnik jihatdan imkonsiz yoki samarasiz variantni tanlash); jamoadoshlar bilan hamkorlikning yo'qligi; o'yin qoidalarini etarlicha bilmaslik. Ushbu xatolarni bartaraf etishda takroriy mashqlar, vaziyatli o'yinlar, video tahlillar va individual maslahatlar muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, individual taktik harakatlarni o'rgatishda quyidagi pedagogik shart-sharoitlar samaradorlikni oshiradi: mashg'ulotlarda muammoli vaziyatlarni yaratish va ularni birgalikda hal qilish; sportchilarni mustaqil qaror qabul qilishga rag'batlantirish; turli darajadagi raqiblarga qarshi o'yin amaliyotini tashkil etish; har bir sportchining individual uslubini inobatga olgan holda taktik vazifalarni differensiallashtirish; o'yin tahlil va natijalarni muntazam muhokama qilish.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, interaktiv video dasturlar, taktik simulyatorlar, GPS-motorli harakat monitorlari va raqamli tahlil platformalari yordamida sportchilarning taktik harakatlarini real vaqtda tahlil qilish, xatolarni ko'rsatish va to'g'ri variantlarni modellashtirish imkoniyati yaratilmoqda. Bu, ayniqsa, taktik tafakkur va vaziyatni tezkor baholash kabi murakkab qobiliyatlarni rivojlantirishda qo'l keladi. Biroq, texnologiyalar o'rnini to'liq almashtira olmaydigan asosiy omil — bu murabbiyning pedagogik mahorati, uning har bir sportchiga individual yondasha olishi, vaziyatni to'g'ri baholash va kerakli taktik qarorni taklif qila olishidir.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, individual taktik harakatlarni bosqichma-bosqich, tizimli va o'yin amaliyoti bilan uzviy bog'liq holda o'rgatish sportchilarning taktik tafakkuri va qaror qabul qilish tezligini 30-35% ga oshiradi, musobaqalarda xatolar sonini sezilarli darajada kamaytiradi va umumiy o'yin samaradorligini oshiradi. Muhokama davomida aniqlanishicha, taktik tayyorgarlikning muvaffaqiyatida sportchining intellektual rivojlanish darajasi, o'yin tajribasi, shuningdek, psixologik tayyorgarlik (bosim ostida qaror qabul qilish qobiliyati) muhim rol o'ynaydi. Shu bois, individual taktik harakatlarni o'rgatish jarayonida ushbu psixologik omillarni inobatga olish va ularni parallel ravishda rivojlantirish zarur.

Yakuniy xulosalar shuni ko'rsatadiki, individual taktik harakatlarga o'rgatish zamonaviy sport pedagogikasining eng murakkab, ammo eng zaruriy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. U texnik, psixologik, intellektual va jismoniy tayyorgarlik bilan uzviy bog'liq bo'lib, faqat kompleks va tizimli yondashuv orqali yuqori natijalarga erishish mumkin. Maqolada keltirilgan bosqichlar, metodik tavsiyalar va tahlillar amaliyotchi murabbiylar va pedagog-o'qituvchilarga individual taktik harakatlarni samarali o'rgatishda yordam berishi, yosh sportchilarning o'yin madaniyati va sport mahoratini yanada yuksaltirishga xizmat qilishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, pedagogik amaliyotda individual taktik harakatlarni o'rgatish jarayonini ilmiy-metodik jihatdan asoslangan holda tashkil etish, zamonaviy texnik va interfaol vositalardan keng foydalanish, har bir sportchining individual xususiyatlarini chuqur o'rganish va shunga muvofiq taktik vazifalarni differensiallashtirish, shuningdek, o'quv-mashg'ulot jarayoni samaradorligini muntazam monitoring qilib borish talab etiladi. Bu esa yosh avlodning nafaqat jismoniy, balki intellektual va psixologik jihatdan har tomonlama rivojlanishiga, musobaqa sharoitida mustaqil va ishonchli harakat qilish ko'nikmalarining shakllanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akramov X. Sport o'yinlarida taktik tayyorgarlik asoslari. – Toshkent: O'zDJTI nashriyoti, 2022. – 210 b.
2. Bobojonov R. Futbolda individual taktik harakatlarni o'rgatish metodikasi. – Samarqand: SamDU nashri, 2023. – 178 b.
3. G'afurov N. Basketbol o'yinida taktik tafakkurni rivojlantirish. // Sport va jismoniy tarbiya jurnali, 2024, №1. – B. 22-28.
4. Jo'rayev S. Yosh sportchilarda taktik fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish. – Qo'qon: Qo'qon universiteti nashriyoti, 2024. – 194 b.
5. Karimov A. Vaziyatli topshiriqlar orqali taktik mahoratni rivojlantirish. – Toshkent: Fan, 2023. – 156 b.
6. Mirzayev T. Sport pedagogikasida interfaol metodlar. // Pedagogik mahorat, 2025, №2. – B. 47-53.
7. Nurmatov O. O'yin tahlili va taktik harakatlarni takomillashtirish. – Namangan, 2023. – 132 b.
8. Rahimov B. Zamonaviy sportda taktik simulyatsiyalardan foydalanish. // Innovation in Physical Education, 2024, №4. – B. 33-39.
9. Abduraxmonov U. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNING MATEMATIKAGA KOGNITIV QIZIQISHLARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYASI. – University Research Base, 2024. – B. 93-94.
10. Sh A. U., Umarjonova S. A. TA'LIMNI BAHOLASHDA INNOVATSION YONDASHUV. – University Research Base, 2024. – B. 95-96.
11. Bompa T., Haff G. Periodization of Sport Training. – Human Kinetics, 2022. – 425 p.
12. Weinberg R., Gould D. Foundations of Sport and Exercise Psychology. – Human Kinetics, 2023. – 680 p.